

Προλογικό Σημείωμα

Η Επιτροπή Υπουργών ...συνιστά στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών «να παρέχουν ειδικές συνθήκες για τη συλλογή αποδεικτικού υλικού από παιδιά που είναι θύματα ή μάρτυρες σεξουαλικής κακοποίησης με σκοπό να μειωθεί ο αριθμός τόσο των καταθέσεων ενός παιδιού όσο και των ακροαματικών διαδικασιών [στις οποίες συμμετέχουν παιδιά] και έτσι να ελαχιστοποιηθεί η βλάβη των θυμάτων, των μαρτύρων και των οικογενειών τους και να αυξηθεί η αξιοπιστία των καταθέσεών τους ενώ θα γίνεται σεβαστή η αξιοπρέπειά τους».

Συμβούλιο της Ευρώπης, Σύσταση Rec (2001) 16 για την προστασία των παιδιών από τη σεξουαλική κακοποίηση, παράγραφος 33

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας στηρίζεται σε δύο πυλώνες: στον πυλώνα των ιατρο-κοινωνικών επιστημών και κυρίως της ψυχολογίας, και στον δικαιοσύνη πυλώνα. Έργο δυσχερές, ιδιαίτερα επειδή επιτυγχάνεται, αφ' ενός, η απαιτούμενη ισορροπία μεταξύ δύο ή και περισσότερων γνωστικών αντικειμένων, και, αφ' ετέρου, μία γραφή κατανοητή από αποδέκτες πολλών ειδικοτήτων. Το παρόν προλογικό σημείωμα προσανατολίζεται περισσότερο προς την εγκληματο-δικαιοσύνη σφαίρα.

Οι καταθέσεις ανήλικων θυμάτων ή μαρτύρων «σεξουαλικής κακοποίησης» – ή κατά τον Ποινικό Κώδικα «εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας και οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής – είναι κρίσιμες για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των σχετικών αξιόποινων πράξεων και για την αποφυγή της λεγόμενης δευτερογενούς θυματοποίησης του ανήλικου από το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης.

Ο όρος «σεξουαλική κακοποίηση» χρησιμοποιείται κυρίως από επιστήμονες των ιατρικών και κοινωνικών επιστημών. Σε αυτό το πλαίσιο, συνήθως, γίνεται λόγος για ενδο-οικογενειακή σεξουαλική κακοποίηση που περιλαμβάνει πράξεις, όπως, λ.χ., την αιμομιξία (άρθρο 345 ΠΚ) ή την ασέλγεια μεταξύ συγγενών (άρθρο 346 ΠΚ). Υφίσταται, όμως, και η εκτός συγγενικού περιβάλλοντος σεξουαλική κακοποίηση. Αυτή η μορφή σεξουαλικής παραβίασης –έναν άλλος όρος που χρησιμοποιεί η συγγραφέας– στις

μέρες μας, αριθμεί πολλές και μαζικότερες θυματοποιήσεις ανηλίκων, ιδίως ως προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας ανηλίκων μέσω διαδικτύου ή άλλου μέσου επικοινωνίας (άρθρο 337 §§ 3 και 4 ΠΚ), ως εμπορία στρεφόμενη κατά ανηλίκου (άρθρο 323 Α § 4 ΠΚ), ως σεξουαλικός τουρισμός (διενέργεια ταξιδιών με σκοπό από τους μετέχοντες σε αυτά την τέλεση συνουσίας ή άλλων ασελγών πράξεων σε βάρος ανηλίκου, άρθρο 323 Β εδάφιο α' ΠΚ), ως διευκόλυνση ακολασίας με ανήλικο, π.χ., μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων (άρθρο 348 § 3), ως μαστροπεία με θύμα ανήλικο (άρθρο 349 § 1 ΠΚ), ως πορνογραφία ανηλίκων, όταν χρησιμοποιούνται ανήλικοι για τη δημιουργία πορνογραφικού υλικού αλλά και όταν πρόκειται για εικονικές αναπαραστάσεις, οπότε συνήθως διευκολύνεται η παιδραστία, δεδομένου ότι οι παιδόφιλοι διαθέτουν υλικό παιδικής πορνογραφίας (άρθρο 348 Α ΠΚ), ως προσέλκυση παιδιών μέσω της τεχνολογίας για γενετήσιους λόγους (άρθρο 348 Β ΠΚ), ως σωματεμπορία στρεφόμενη κατά ανηλίκου (άρθρο 351 § 4 ΠΚ), ή ως ασέλγεια με ανήλικο έναντι αμοιβής (άρθρο 351 Α ΠΚ). Στην κατηγορία της *εκτός συγγενικού περιβάλλοντος σεξουαλικής κακοποίησης* θα μπορούσε κανείς να εντάξει και τις περιπτώσεις *μεμονωμένης σεξουαλικής κακοποίησης*, όπως είναι η κατάχρηση σε ασέλγεια ανηλίκου (άρθρο 338 § 2 εδάφιο β'), η κατάχρηση ανηλίκων, τους οποίους έχει υπό την προστασία του ενήλικας, σε ασέλγεια (άρθρο 342 ΠΚ), η αποπλάνηση παιδιών κάτω των 15 ετών (άρθρο 339 ΠΚ) και η ασέλγεια με κατάχρηση εξουσίας (άρθρο 343 ΠΚ). Το έγκλημα της ασέλγειας παρά φύσιν με ανήλικο κάτω των 17 ετών (άρθρο 347 § 1 εδάφιο β' ΠΚ), δυστυχώς, συμβαίνει και εκτός αλλά και εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος.

Το αξιόλογο πόνημα της Όλγας Θεμελή καλύπτει, τέλος, και περιπτώσεις στις οποίες ο ανήλικος δεν είναι θύμα αλλά *μάρτυρας σεξουαλικής κακοποίησης*, όπως, λ.χ., σε ένα βιασμό (άρθρο 336 ΠΚ).

Αν και η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στην κατ' εξοχήν τραυματική εμπειρία ανήλικου θύματος γενετήσιας κατάχρησης, το προσφερόμενο υλικό *mutatis mutandis* μπορεί να είναι χρήσιμο και σε άλλες περιπτώσεις ανηλίκων μαρτύρων. Άλλωστε, η πρόθεση της συγγραφέως είναι να περιλάβει και άλλες μορφές θυματοποίησης ή μαρτυρικών καταθέσεων, εκτός αυτών της σεξουαλικής κακοποίησης. Τούτο προκύπτει από τον σχολιασμό, στο τρίτο κεφάλαιο του έργου της, του άρθρου 226 Α ΚΠΔ που τιτλοφορείται «Ανήλικοι μάρτυρες θύματα προσβολής προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας».

Στη σημαντική αυτή προσθήκη στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αναφέρονται ρητά και εγκληματικές συμπεριφορές που δεν ανήκουν στην πιο πάνω κατηγοριοποίηση που επιχειρήσαμε. Μία τέτοια περίπτωση είναι η αρπαγή ανηλίκου (άρθρο 324 ΠΚ) που ενδέχεται να μη συνοδεύεται από

σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκου. (Τέτοιες περιπτώσεις καταλήγουν συχνά στα δικαστήρια ανηλίκων της χώρας μας και αφορούν σε διαζευγμένο γονέα που δεν έχει την επιμέλεια του τέκνου του και το «αρπάζει» για να κάνει μαζί του διακοπές!) Επίσης, στο άρθρο 226 Α ΠΚ αναφέρονται ρητά και άλλες διατάξεις, εκτός σεξουαλικής κακοποίησης, όπως είναι η ανάγκη να κληθεί να καταθέσει ανήλικος σε περιπτώσεις παράνομης εισόδου, ή διαμονής, ή μεταφοράς αλλοδαπών, αδιακρίτως ηλικίας. Το εν λόγω άρθρο παραπέμπει στον νόμο 3386/2005, για την είσοδο, διαμονή και ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην επικράτεια, όπως ισχύει σήμερα, και συγκεκριμένα στα άρθρα 87 §§ 5 και 6 και 88.

Η συγγραφέας δεν υπεισέρχεται – και ορθώς – σε τυπολογίες μαρτύρων ή θυμάτων ανάλογα με τη «γενετήσια παραβίαση» ή την αξιόποινη πράξη που αυτοί είδαν ή βίωσαν. Αυτό που ενδιαφέρει είναι η εξασφάλιση μιας αξιόπιστης κατάθεσης η οποία πρέπει να λαμβάνει χώρα με σεβασμό προς το συμφέρον και τα λοιπά δικαιώματα του παιδιού.

Τα όσα περιέχονται στο καινοτόμο για τα ελληνικά δεδομένα βιβλίο έχουν εφαρμογή σε όλους τους ανηλικούς που καταθέτουν. Πάντως, πρέπει να σημειωθεί ότι οι εξω-οικογενειακές σεξουαλικές κακοποιήσεις είναι αυτές που κινητοποίησαν τα τελευταία έτη τον ΟΗΕ, την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Συμβούλιο της Ευρώπης, και εντέλει τον Έλληνα νομοθέτη να μεριμνήσει για την «ψυχοδιαγνωστική εξέταση και θεραπεία του δράστη και του θύματος εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας και της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής (άρθρο 352 Α ΠΚ), ή για την εισαγωγή της προαναφερόμενης δικονομικής διάταξης που αφορά στη μαρτυρία ανηλικών θυμάτων προσβολής προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας – και όχι μόνο (άρθρο 226 Α ΚΠΔ).

Το βιβλίο, με τον ευρηματικό τίτλο *Τα παιδιά καταθέτει*, έρχεται να καλύψει ένα κενό στην ελληνική βιβλιογραφία, και αναμφίβολα θα δραστηριοποιήσει το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης της πατρίδας μας στην εφαρμογή των κειμένων σχετικών νόμων. Γραμμένο απλά, χωρίς, ωστόσο, να χάνει την επιστημονικότητά του, καθίσταται ένας εύχρηστος οδηγός προκειμένου να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για τη συλλογή αποδείξεων από ανήλικα θύματα ή ανήλικους μάρτυρες γενετήσιας κατάχρησης. Μπορεί έτσι να μειωθεί ο αριθμός των καταθέσεων ή των παρουσιών των παιδιών στο δικαστήριο καθώς και η δευτερογενής θυματοποίησή τους, και να αυξηθεί η αξιοπιστία των καταθέσεών τους, με παράλληλο σεβασμό της αξιοπρέπειάς τους. Με πρωτοτυπία καλύπτεται και η δυσεπίτευκτη δοκιμασία για την ανακάλυψη του ψευδόμενου ή ελικρινούς ανηλίκου. Στο τέλος του δεύτερου κεφαλαίου, μεταξύ άλλων, παρατίθεται ένα απλό όσο και επινοητικό εικονίδιο.

Ο ειδικός – ανακριτής, εισαγγελέας, παιδοψυχολόγος, παιδοψυχίατρος–, ή ακόμη περισσότερο ο μη ειδικευμένος ψυχίατρος ή ψυχολόγος που φυλλομετρά τα επτά κεφάλαια του βιβλίου τα οποία καλύπτουν όλο το φάσμα των ζητημάτων που ανακύπτουν σχετικά με τις καταθέσεις παιδιών, ανακαλύπτει ότι οι πρακτικές συμβουλές με τη μορφή «Οδηγίας» ή πρωτοκόλλου συνοδεύονται από ερευνητικά και στατιστικά στοιχεία που τεκμηριώνουν τις προτεινόμενες μεθόδους, λ.χ., για τον σχεδιασμό και την προετοιμασία της δικανικής εξέτασης. Παρενθετικά σημειώνεται ότι ο όρος παιδί στην προηγούμενη πρόταση αλλά και σε όλο το κείμενο χρησιμοποιείται με την έννοια του άρθρου 1 της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, δηλ. παιδί είναι «κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών» (κυρώθηκε με τον Ν. 2101/1992). Μάλιστα, τέτοιου είδους καθοδηγητικές και κατατοπιστικές «Οδηγίες» συνοδεύουν σχεδόν όλα τα κεφάλαια του βιβλίου. Εντύπωση προξενούν τα παραθέματα με κατευθυντήριες αρχές για συνεντεύξεις ακόμη και με ανηλίκους με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες – ένα οξύ πρόβλημα στη σημερινή πολυπολιτισμική ελληνική κοινωνία (Κεφάλαιο 6). Συχνά, εξάλλου, εκπλήσσεται ευχάριστα ο αναγνώστης με τις πολύπλευρες προσεγγίσεις των θεμάτων. Δεν παραλείπονται, λ.χ., ούτε προσεγγίσεις ειδικών θεμάτων δικαστικής ψυχολογίας, όπως είναι η υποβολιμότητα, για να θυμηθούμε τον Τηλέμαχο Φιλιππίδη.

Αν επιδίωκε κανείς, κλείνοντας τον πρόλογο αυτό, να χαρακτηρίσει με μία φράση το απολαυστικό, στην ανάγνωση και στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων βιβλίο, η φράση αυτή θα ήταν η ακόλουθη: «Εύληπτο εγχειρίδιο συνεντεύξεων και ανακρίσεων ανηλίκων». Η γράφουσα, μάλιστα, θα πρότεινε ανεπιφύλακτα το εγχειρίδιο αυτό σε όλους εκείνους τους επαγγελματίες που επικοινωνούν είτε με παιδιά-θύματα γενικά – και όχι μόνο με παιδιά με εμπειρίες σεξουαλικής κακοποίησης –, είτε με παιδιά που υπήρξαν αυτόπτες ή αυτόκοες μάρτυρες διαφόρων αξιόποινων πράξεων, είτε ακόμη και με παιδιά που, λόγω ωριμότητας, το δικαστήριο ζητεί τη γνώμη τους σε διαδικασία αφαίρεσης αρμοδιοτήτων από τους φυσικούς γονείς (άρθρα 1660 και 1664 ΑΚ).

Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη
Ομότιμη Καθηγήτρια Εγκληματολογίας
Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Πρόλογος

Σε ένα πεδίο διπλής τομής Λόγων και Γλωσσών...

Σε μία δύσκολη περίοδο για τη χώρα μας, όπου συχνά η κοινωνία μοιάζει να οπισθοδρομεί, αντιμετωπίζονται πλέον ως «πολυτέλειες» τα εγχειρήματα αναβάθμισης της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού, των δεξιοτήτων του, της ανθρώπινης τεχνολογίας, ιδιαίτερα όταν αυτές αναφέρονται σε εξορισμού μη κερδοσκοπικές, κοινωφελείς δράσεις όπως η προστασία των παιδιών. Υποβεβλημένα, πλέον, στην πρωτοκαθεδρία της αποδοτικότητας έναντι της αποτελεσματικότητας, διαβήματα εννοιολόγησης, οριοθέτησης και κριτικής επαναθεμελίωσης φαντάζουν συχνά ουτοπικά, εξωπραγματικά ή χιμαιρικές αναζητήσεις αθεράπευτων ρομαντικών που επιμένουν πως η ζωή μπορεί να είναι καλύτερη έξω από τον ασφυκτικό περιορισμό των δεδομένων, πως οι θεσμοί και οι κοινωνίες οφείλουν να αναστοχάζονται το παρελθόν και το παρόν τους και να αντλούν θέληση για καινοτομία αφουγκραζόμενες τον χαμηλό ψιθυρισμό του αύριο μέσα στο σήμερα. Κι ακόμη, με την πρωτοκαθεδρία της «μεγάλης εικόνας» που εισβάλλει με τρομακτική βία στην καθημερινότητα του μικροπεριβάλλοντος των περισσότερων ανθρώπων, η ενασχόληση με το επιμέρους, η φροντίδα για την αναδιαμόρφωση των θεσμών, η αναδιατύπωση του επιστημονικού Λόγου μοιάζουν, ώρες ώρες, ως ενδογενής ψυχαναγκασμός, διαστροφή κάποιων εμμονικών που αγκυρώνουν τη σκέψη, την πράξη, τις προσπάθειές τους στο επιμέρους, ενόσω το όλον καθιστά προβληματική τη συνοχή του οικοδομήματος καθολικώς.

Σε ένα τέτοιο φόντο, η προσπάθεια της Όλγας Θεμελή να επιχειρήσει να εκδώσει σε αυτή τη συγκυρία ένα σύγγραμμα τόσο εστιασμένο στη δικανική κατάθεση των ανηλίκων, με βάση την πλέον σύγχρονη επιστημονική γραμματεία στο ζήτημα, αποτελεί ομολογουμένως κίνηση αντίθετα στο ρεύμα, αντίθετα στην αυθόρμητη κίνηση των πραγμάτων. Και ταυτοχρόνως, αποτελεί μία απόπειρα οικοδόμησης ενός διαλόγου ποιότητας για τις εφαρμοζόμενες παρεμβάσεις παιδικής προστασίας στη χώρα μας, την ίδια στιγμή που η κοινωνία μοιάζει να δυσκολεύεται να δείξει την πρόνοιά της για τα πλέον ευάλωτα μέλη της ακόμη και σε πολύ στοιχειώδη, επιβιωτικά προβλήματα. Αυτή, όμως, η αντίθεση του εγχειρήματος της Θεμελή με την

πραγματικότητα ως έχει σήμερα, είναι ακριβώς και η ύψιστη αξία του: ότι, δηλαδή, σε καιρούς χαλεπούς, αναλαμβάνει να θέσει ένα πρόβλημα με τρόπο εποικοδομητικό αλλά και γενναίο, που επεκτείνεται πέραν του σήμερα ορατού και θέτει στόχους αριστείας στη βάση του προβλήματος και των βέλτιστων διαθέσιμων σήμερα λύσεων και όχι της κατάστασης και των επί του παρόντος περιορισμών της.

Το πρόβλημα, άλλωστε, είναι από μακρού γνωστό: οι ανήλικοι, θύματα, μάρτυρες, παραβάτες, σε συνάρτηση και με τη βιολογική (και όχι μόνο!) ηλικία τους, παρουσιάζουν κάτι περισσότερο από «ιδιαιτερότητες» στην τυχόν εμπλοκή τους με το νομικό σύστημα. Η αντίληψη, η κατανόηση των εννοιών, η σημασιοδότησή τους, οι θετικές ή αρνητικές συμπαράδηλώσεις της μιας ή της άλλης έννοιας, λέξης, πράξης ή κατάστασης διαφέρουν ορισμένες φορές δραματικά όταν σε αυτές εκτίθεται πληθυσμός που δεν έχει ολοκληρώσει την ένταξή του πλήρως στο κοινωνικό σύστημα. Επιπλέον, η διασταύρωση των εννοιών και των πρακτικών του κατ' εξοχήν αναπαραστατικού του όλου κοινωνικού συστήματος νομικοδικαιικού μηχανισμού με τα άτομα αυτά χωρίς τις απαραίτητες πρόνοιες, δύναται να οδηγήσει και αυτά σε ανθρώπινες τραγωδίες και τον μηχανισμό σε εμπλοκές, α-πορίες ή και πλάνες. Οι δε ψυχοβιολογικοί αλλά και κοινωνικοί παράγοντες που δύναται να υπερπροσδιορίσουν μία τέτοια «συνάντηση» είναι πολλοί, ενώ αρκετοί από αυτούς ακόμη έχουν μερικώς μόνο διευκρινιστεί από τη σχετική έρευνα.

Από μία άποψη όμως, η συνάντηση αυτή μοιάζει μερικές φορές σαν σημείο τομής ασύμβατων γλωσσικών παιγνίων, όπως ακριβώς και το εγχείρημα της κριτικής εξέτασης του προβλήματος, καθώς αυτό αναγκαστικά εδράζεται στο πεδίο τομής τόσο διακριτών μεταξύ τους και ασύμμετρων corpus επιστημονικού Λόγου, όπως αυτή των επιστημών ψυχικής υγείας, από τη μια, και των νομικών επιστημών, από την άλλη. Τοποθετούμενο, έτσι, σε ένα πεδίο διπλής τομής Λόγων και Γλωσσών, εκείνη του ανηλίκου με τη δικανική διαδικασία, αλλά και εκείνη της επιστημονικής ψυχολογίας με τη νομική επιστήμη, το εγχείρημα ως τέτοιο παρουσιάζει ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον αλλά και εγγενείς δυσκολίες προσπέλασης, σύμφυτες με τη λειτουργία της διεπιστημονικότητας. Ταυτόχρονα, όμως, καθώς κάθε τέτοιο εγχείρημα απαιτεί την έξοδο από τον χώρο της «κανονικότητας» του κάθε Λόγου και του κάθε γλωσσικού παιχνιδιού, δημιουργεί τη δυνατότητα αποκάλυψης μιας καινοτόμου οπτικής θέασης του κόσμου και της πραγματικότητας έξω από τα γνωστά μας ερμηνευτικά σχήματα που απαιτεί νέες επεξηγηματικές και προβλεπτικές προτάσεις και διανοίγει τον χώρο στη δημιουργικότητα του Λόγου.

Σε αυτό το ταξίδι, το διάβημα της Θεμελή δεν είναι το μόνο. Η συζήτηση για το συγκεκριμένο πρόβλημα και την τεκμηριωμένη αντιμετώπισή του έχει ανοίξει δεκαετίες πριν στην παγκόσμια επιστημονική κοινότητα. Σήμερα, στη βάση και των προηγούμενων δεκαετιών εμπειρίας πάνω στο θέμα, οι σύγχρονες κοινωνίες θέτουν στη δοκιμασία της πράξης την προβληματική και τις νεο-αναδυόμενες αρχές των φιλικών προς το παιδί υπηρεσιών και δη της φιλικής προς το παιδί Δικαιοσύνης. Μία σειρά δημοκρατικοί Οργανισμοί, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, το Συμβούλιο της Ευρώπης και άλλοι, θέτουν ως προμετωπίδα των στρατηγικών τους για την προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών την υλοποίηση καινοτόμων δράσεων που να εναρμονίζονται με τις παραπάνω αρχές. Φυσικά, η συγκριμένη υποστασιοποίησή τους στο εθνικό επίπεδο διαφέρει ακόμη σε συνάρτηση και με την επικρατούσα νομική αρχιτεκτονική, τη συγκρότηση και τον προσανατολισμό των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και ψυχοκοινωνικής μέριμνας αλλά και παραδόσεις, παγιωμένες στάσεις και αντιλήψεις, και πάνω απ' όλα την ενάργεια και την πρωτοβουλία θεσμών και επαγγελματιών. Έτσι, σήμερα, στις ΗΠΑ λειτουργούν περί τα 800 Κέντρα Συνηγορίας Παιδιού (Child Advocacy Centers), υπό την αιγίδα της National Children's Alliance, είτε του κυβερνητικού είτε του μη κυβερνητικού τομέα, σε συνεργασία όμως με όλες τις εμπλεκόμενες υπηρεσίες στη βάση της διακλαδικότητας και της διεπιστημονικότητας. Ανάλογες πρόνοιες προσαρμοσμένες στα εθνικά νομικά συστήματα έχουν εισαχθεί και σε άλλες χώρες, όπως η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία κ.ο.κ. Στην Ευρώπη, εκτός από το πρωτοπόρο «Σπίτι του Παιδιού» (Barnahus) του Ρέικιαβικ της Ισλανδίας, που λειτουργεί από το 1998, το μοντέλο έχει μεταλαμπαδευτεί σε όλη τη Σκανδιναβία: από το 2005 στη Σουηδία, το 2007 στη Νορβηγία, το 2011 σε Δανία και Φινλανδία. Ανάλογα Κέντρα λειτουργούν, όμως, και σε χώρες που υπολείπονται σχετικώς σε δείκτες κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης. Έτσι, για παράδειγμα, το πολυβραβευμένο Κέντρο Προστασίας του Παιδιού στο Ζάγκρεμπ της Κροατίας κλείνει ήδη 12 χρόνια λειτουργίας, ενώ ανάλογες δομές είτε λειτουργούν ήδη είτε βρίσκονται σε φάση ανάπτυξης σε χώρες όπως η Λιθουανία, η Λεττονία, η Τουρκία, η Πορτογαλία κ.ο.κ. Σε άλλες, πάλι, χώρες, λόγω του νομικού τους συστήματος, οι ίδιες αρχές, προσαρμοζόμενες καταλλήλως, εφαρμόζονται με διαφορετικούς τρόπους ενσωμάτωσης στην καθημερινή λειτουργία των θεσμών, όπως, π.χ., στη Γαλλία, την Αυστρία, την Ολλανδία.

Με αυτήν, λοιπόν, την έννοια, η πρωτοβουλία της Όλγας Θεμελή να προωθηθεί ο σχετικός διάλογος και στη χώρα μας με τρόπο επιστημονικά σιβαρό και τεκμηριωμένο και κόντρα στην περιοριστική οπτική των και-

ρών μας, αποτελεί εγχείρημα και ελπιδοφόρο και ριζοσπαστικό. Αποτελεί κίνηση παραγωγικής υπέρβασης των δεδομένων και κατεστημένων με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον, σε ένα μέλλον καλύτερο για την κοινωνία και τα παιδιά της, το σημαντικότερο κοινωνικό κεφάλαιό της. Και η επιμονή στο συγκεκριμένο και στη γείωση της θεωρητικής παρακαταθήκης στην πρακτική που την υλοποιεί αλλά και την αναδιατυπώνει καθημερινά, αποτελεί αποτέλεσμα της ίδιας παραγωγικής, δημιουργικής και προωθητικής λειτουργίας που χαρακτηρίζει το όλο εγχείρημα. Γι' αυτό, άλλωστε, και το εγχείρημα αυτό είναι «καταδικασμένο να επιτύχει» αφού η παραγωγική σκέψη που προχωράει πέραν του ήδη εξερευνημένου και κανονικοποιημένου, είναι πάντα εκείνη που παρά τις ωδίνες της μετάβασης διανοίγει νέα πεδία σκέψης, λόγου και πράξης, κάνει το μέλλον να αναδυθεί αναδιαμορφώνοντας το παρόν.

Γιώργος Νικολαΐδης
Ψυχίατρος, MD, MA, MSc, PhD
Διευθυντής Δ/νσης Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας
Κέντρο για τη Μελέτη και την Πρόληψη
της Κακοποίησης – Παραμέλησης των Παιδιών
Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού

Εισαγωγή

«Μόνη πατρίδα, η παιδική μας ηλικία» φωνάζει αγαπημένο σύνθημα, αναβιώνοντας τον στίχο του ποιητή: «Κατάγομαι από τα παιδικά μου χρόνια / όπως από μια χώρα» (Γ. Σαραντάρης). Καμία άλλη παραβίαση, όπως αυτή της γενετήσιας ελευθερίας, δεν έχει τη δύναμη να καταστήσει την παιδική ηλικία την πιο αφιλόξενη πατρίδα, εκριζώνοντάς την με τον πιο επώδυνο τρόπο. Η κακοποίηση εμπεριέχει την αποδόμηση της ιερής ανηλικότητας, την ακύρωση και την άρνησή της. Εντυπωσιάζει, μάλιστα, το γεγονός ότι αυτό το είδος παραβίασης μελετάται και προσεγγίζεται περισσότερο ως φαινόμενο και λιγότερο ως βίωμα.

Η απώλεια, η προδοσία, η υποταγή, η ενοχή, η μυστικότητα οδηγούν σε ενδοψυχική απορρύθμιση και διατάραξη. Η σεξουαλική παραβίαση στα πρώιμα χρόνια συνεφέλκει όλες τις διαστάσεις της ζωής του θύματος, το οποίο συνήθως επιλέγει τη σιωπή, ύστατη καταφυγή από τα δεινά του τραύματος, από το έσχατο συναίσθημα του πόνου. Η όποια προσπάθεια αποκάλυψης της κακοποίησης χτυπά σε φλέβες βαθιές, γι' αυτό και η εξόρυξη του μυστικού απαιτεί περίτεχνους και επιδέξιους σκαπανείς.

Τα ανήλικα θύματα σεξουαλικής κακοποίησης καλούνται περισσότερες από μία φορές να περιγράψουν τα δεινά της παραβίασης που υπέστησαν σε επαγγελματίες των υπηρεσιών της ψυχικής υγείας και του Συστήματος της Ποινικής Δικαιοσύνης. Προανάκριση, κύρια ανάκριση, ακροαματική διαδικασία, πραγματογνωμοσύνη, ιατροδικαστική εξέταση κ.ά., συνθέτουν ένα καφκικό σκηνικό με πρωταγωνιστή τον ανυποψίαστο για όσα λαμβάνουν χώρα ανήλικο. Πρόκειται για μία εξαιρετικά δυσχερή και συνάμα επώδυνη διαδικασία κατά τη διάρκεια της οποίας τα παιδιά ενθαρρύνονται να μιλήσουν για την πιο τραυματική εμπειρία της ζωής τους σε άτομα που δεν γνωρίζουν καθόλου. Οι επαγγελματίες ανάλογα με την προσέγγιση που θα ακολουθήσουν ενδέχεται να επηρεάσουν, να παραπλανήσουν, να υπονομεύσουν, να καθοδηγήσουν, να πληγώσουν.

Πλήθος ερευνητών υπογραμμίζουν τα αρνητικά αποτελέσματα που μπορεί να συνεπάγεται η υιοθέτηση υποβλητικών και αναξιόπιστων μεθόδων, όπως, για παράδειγμα, η χρήση καθοδηγητικών ερωτήσεων, η επανάληψη συνεντεύξεων με μεγάλη συχνότητα σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα

από διαφορετικά και με ελάχιστη ειδική εκπαίδευση άτομα. Η κακή χρήση των τεχνικών και των μεθοδολογικών εργαλείων μπορεί να οδηγήσει στην εκμείωση αναληθών ισχυρισμών, την παραφθορά της μνήμης, τη δημιουργία υπέρμετρου άγχους στο θύμα και την οικογένειά του, τη μείωση της αξιοπιστίας της κατάθεσης του ανηλικού κατά την προδικασία και την ακροαματική διαδικασία, τη μείωση πιθανότητας καταδίκης του δράστη, την άσκοπη επανάληψη ψυχοφθόρων και πολυδάπανων διαδικασιών κ.ά. Κυρίως, όμως, θα οδηγήσει στον επανατραυματισμό του θύματος. Τα ίδια τα παιδιά ομολογούν ότι δεν θα είχαν αποκαλύψει ποτέ τη σεξουαλική τους παραβίαση εάν γνώριζαν τι θα ακολουθούσε.

Η βιβλιογραφία για τις συνέπειες της σεξουαλικής κακοποίησης των ανηλικών είναι εξαιρετικά πλούσια, παρ' όλα αυτά ελάχιστες έρευνες έχουν ασχοληθεί με τον κίνδυνο δευτερογενούς θυματοποίησης όταν το παιδί-θύμα καταθέτει ως μάρτυρας. Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, πως μόλις τις τελευταίες δεκαετίες το ενδιαφέρον των ειδικών φαίνεται να ελκύουν οι δυσμενείς συνέπειες της εμπλοκής των ανηλικών (είτε ως θυμάτων είτε ως θυτών) στο Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης.

Η έρευνα σε διεθνές επίπεδο φαίνεται να εστιάζει το ενδιαφέρον της περισσότερο στη γνωστική λειτουργία της μνήμης των παιδιών και στον τρόπο με τον οποίο μπορεί να επηρεαστεί, παρά στα «δεινά» που συνεπάγεται η συμμετοχή τους στην όλη διαδικασία. Ακόμη και σήμερα αμφισβητείται η αξιοπιστία της μαρτυρικής κατάθεσης όταν προέρχεται από ανήλικο. Τα παιδιά-μάρτυρες αντιμετωπίζονται συχνά σε σχέση με τους ενήλικες με μεγαλύτερη δυσπιστία καθώς, σύμφωνα με τις παραδοσιακές αντιλήψεις, δεν έχουν την ίδια παρατηρητική και μνημονική ικανότητα, είναι πιο ευάλωτα στις καθοδηγητικές ερωτήσεις και παρουσιάζουν δυσκολίες στο να διακρίνουν τόσο την πραγματικότητα από τη φαντασία όσο και την αλήθεια από το ψέμα. Έτσι, ακόμη και σήμερα πολλοί επαγγελματίες αμφισβητούν την αξιοπιστία του παιδιού-θύματος, υποστηρίζοντας στην καλύτερη περίπτωση ότι πρόκειται για έναν ακόμη μάρτυρα, και στη χειρότερη ότι πρόκειται για μάρτυρα «δεύτερης κατηγορίας».

Ωστόσο, η μελέτη της διεθνούς βιβλιογραφίας αποδεικνύει περίτρανα ότι η έκθεση των παιδιών σε διαδικασίες επώδυνες ευθύνεται για την ευαλωτότητά τους και όχι η ηλικιακή τους ανωριμότητα. Έτσι, η ιδιότητα της ανηλικότητας υποχωρεί έναντι εκείνης του μάρτυρα, με αποτέλεσμα ο ανήλικος να εξετάζεται ως ενήλικας, μιας που η όλη διαδικασία είναι προσαρμοσμένη στις ανάγκες των ανηλικών. Οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης έχει επινοηθεί από τους μεγάλους για τους μεγάλους. Η παραμέτρους της ανηλικότητας αγνοείται με επιδεικτικό

σχεδόν τρόπο, με αποτέλεσμα τη σύνθλιψή της όταν αυτή εμπλέκεται στα γρανάζια του ποινικού μηχανισμού.

Πώς θα καταστεί δυνατή η ελαχιστοποίηση του τραύματος που προκαλείται στο παιδί κατά την ποινική διαδικασία; Πώς θα εκμαιευθεί η αλήθεια; Τι είναι η δικανική εξέταση; Ποιες οι βασικές αρχές που τη διέπουν; Ποια τα χαρακτηριστικά ενός καλού συνεντευκτή;

Σε πολλές ευνομούμενες πολιτείες έχουν συνταχθεί ήδη από τη δεκαετία του '80 κώδικες δεοντολογίας και πρωτόκολλα εξέτασης κακοποιημένων ανηλίκων, έχουν εκπαιδευτεί χιλιάδες επαγγελματίες στη χρήση ειδικών εργαλείων και έχουν υιοθετηθεί πρακτικές μείωσης των δεινών που συνεπάγεται η συμμετοχή του ανηλίκου στις σχετικές διαδικασίες. Ως προς τη χώρα μας, παρά τις επιταγές της νομοθεσίας και τα ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει μία πλούσια δεξαμενή γνώσης, η Ελλάδα δεν έχει συντάξει ένα πρωτόκολλο εξέτασης ανήλικων θυμάτων κακοποίησης. Δυστυχώς, οι προβλέψεις του Ν. 3625/ 2007 έμειναν γράμμα κενό. Η έκδοση του προεδρικού διατάγματος για τον τρόπο εξέτασης των ανήλικων θυμάτων καθυστερεί σημαντικά, ενώ η λειτουργική αποτελεσματικότητα του νομοθετήματος προσκρούει στην έλλειψη κατάλληλων δομών, στην αδυναμία συντονισμού κοινωνικών υπηρεσιών και στην ανεπάρκεια έμπυχου εξειδικευμένου προσωπικού. Αναπόφευκτο αποτέλεσμα των παραπάνω: η έλλειψη ενός πρωτοκόλλου για τη δικανική εξέταση των κακοποιημένων παιδιών, η ανυπαρξία εξειδικευμένης εκπαίδευσης των επαγγελματιών, ο κάκιστος χειρισμός των σχετικών υποθέσεων, η παρεμπόδιση της ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας, οι πολλαπλές παραβιάσεις των παιδικών δικαιωμάτων, η αναπόφευκτη δευτερογενής θυματοποίηση και η ενίσχυση του ψυχικού τραύματος του θύματος. Και μόνο η δημοσιότητα κάποιων σχετικών περιστατικών και ο ατυχής τους χειρισμός ανακινεί στιγμιαία το ενδιαφέρον με διακρυκτικού τύπου τοποθετήσεις και υποτυπώδη ευκολόγια. Οι απογοητευτικές αυτές διαπιστώσεις συνδέονται αναμφίβολα με τις αναχρονιστικές αντιλήψεις και τις αγκυλωμένες νοοτροπίες μιας συντηρητικής κοινωνίας που αμφισβητεί την αξιοπιστία των καταθέσεων των παιδιών.

Δεν μπορεί παρά να υπογραμμιστεί ότι η ανάγκη προστασίας της ανηλικότητας και η υπερίσχυσή της έναντι οιασδήποτε άλλης ιδιότητας του παιδιού (θύματος, θύτη, μάρτυρα κ.λπ.), προβάλλει στην έννομη τάξη μας τόσο επιτακτικά όσο ποτέ άλλοτε. Διαφορετικά, η φωνή των παιδιών κινδυνεύει να πνιγεί από τους ενήλικες (δράστες, γονείς, επαγγελματίες κ.λπ.) που τα περιστοιχίζουν, στο όνομα πάντα της προστασίας των δικαιωμάτων τους.

Η προστασία της τραυματισμένης ανηλικότητας σε κρίσιμες, μάλιστα, εποχές αποδόμησης των δικαιωμάτων δεν είναι εφικτή με θεωρητικές προσεγγίσεις και στείρες επιστημονικές προτροπές. Κατ' επέκταση, το βιβλίο αυτό δεν επιδιώκει την εκμάθηση τεχνικών και την παροχή συμβουλών. Η γνώση, άλλωστε, δεν εργαλειοποιείται και δεν εντοικίζεται, όπως ακριβώς και η δημοκρατική κουλτούρα, δεν εντέλλεται μηχανιστικά με διατάξεις νόμου, πανηγυρικές διακηρύξεις και εορτασμούς παγκόσμιων ημερών. «Θέλει αρετή και τόλμη» η καταβύθιση στα σκοτάδια της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης και για τον λόγο αυτό προϋποθέτει εκτός από τη σοφία του μυαλού και τη σοφία της καρδιάς.

Υπό το πρίσμα αυτό, το βιβλίο επιχειρεί πολύ απλά αντί «να συνεχίζει να καταριέται το σκοτάδι, ν' ανάψει ένα κερί». Αυτό δεν θα ήταν δυνατό δίχως την αμέριστη βοήθεια, τις πολύωρες συζητήσεις και παρατηρήσεις της πολύτιμης φίλης Λένας Κοντοπανάγου σε όλα τα στάδια, από την ύφανση της αρχικής ιδέας μέχρι την τελική συγγραφή του περιεχομένου. Της οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ.

Για τις κοινές διαδρομές που διανύσαμε ως συνοδοιπόροι, για τα όσα μου έμαθαν, κυρίως όμως για την εμπιστοσύνη, το μοίρασμα και τη φιλία τους, ευχαριστώ βαθιά τη Σαμάνθα Στρατιδάκη, τη Ματίνα Πούλου, τη Μαρία Παναγιωτάκη, τη Φανή Τριανταφύλλου και την Ευγενία Σταθουλοπούλου. Ξέρουν εκείνες.

“Ταξιδεύω” επίσης, ένα ευχαριστώ ευγνωμοσύνης στην Ιωάννα Λύρα, με την ελπίδα να τη βρει εκεί που βρίσκεται.

Δεν θα μπορούσα να μην αναφερθώ στη Σεβαστή Μπούμπαλου, υπεύθυνη της έκδοσης, για τον χρόνο της και το αληθινό ενδιαφέρον με το οποίο αγκάλιασε το βιβλίο, καθώς και στη Μαρία Αποστολοπούλου, την επιμελήτρια του βιβλίου, για τη γενναιοδωρία της. Λες κι είχαν να φροντίσουν ένα μικρό παιδί.

Από καρδιάς ευχαριστώ την οικογένειά μου για όλη της την αγάπη και στήριξη που απλόχερα μου παρείχε, μα πάνω απ' όλα για τα παιδικά χρόνια μιας φιλόξενης πατρίδας που μου χάρισε.

Όλγα Χ. Θεμελή
Αθήνα, Ιούλιος 2014